ІННОВАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

УДК 371.3:035

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-140-147

Білецький Олексій Анатолійович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна.

sovestalex@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8978-2218>

Юрченко Марина Миколаївна,

учитель-методист, заступник директора з НВР Краматорського
НВК (ЗОШ № 6 – ДНЗ), м. Краматорськ, Україна.

mur4444enko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7525-9442>

ШЛЯХИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ШКІЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасних умовах, коли відбувається найглибший й різнобічний вплив суспільства на природне середовище, зростаючого значення набуває екологічне виховання. Екологічне виховання покликано формувати екологічний світогляд, моральність і екологічну культуру людей. Для досягнення цих цілей потрібна інтеграція всіх знань про природні й суспільні закони функціонування навколишнього середовища.

Різні аспекти даної проблеми досліджували такі педагоги як Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, О. Герд, О. Бекетов, К. Тімірязєв. В наш час проблемам екологічного виховання і формування екологічного світогляду приділили увагу такі педагоги і дослідники, як М. Колесник (на засадах вивчення біології), А. Щербина, Л. Богданова (формування екологічного світогляду під час навчання хімії), Т. Науменко (екологічне виховання через авторські казки), О. Фасоля, І. Лозовська (екологічне виховання старшокласників) тощо.

Метою даної статті є спроба виділення основних моментів з організації екологічного виховання у школярів.

Формуванню екологічної моральності й світогляду заважає думка про те, що людство у своїй господарській діяльності ще не перейшло рубежів екологічно дозволених меж. Звідси впливає неправильне уявлення про можливість продовження економічного розвитку за допомогою нескінченного збільшення споживання природних ресурсів: мінеральних, водних, земельних, лісових, біологічних, рекреаційних і ін. (Колесник, 2003).

Центральною частиною екологічного світогляду й культури повинне стати усвідомлення необхідності соціально – екологічних обґрунтованих обмежень споживання. Поки ж у світі панує споживацька ідеологія, тому формування екологічного світогляду й відповідної поведінки є одним з головних завдань виховання.

Проблеми екологічного виховання повинні розглядатися не ізольовано, а у зв'язку з моральним, естетичним, фізичним формуванням рівню розвитку особистості учня.

У школярів формують уявлення про єдність природи, людину, суспільства, про біологічні, соціальних, економічних, технологічних і естетичних взаємозв'язках; уміння оцінювати різноманіття зв'язків між природою, суспільством, життям і здоров'ям людини; усвідомлення законодавства про дбайливе відношення до природи й охороні її багатств; почуття особистої відповідальності за стан навколишнього природного середовища.

Любов до природи, дбайливе відношення до неї школярі мають змогу пізнавати на заняттях з таких дисциплін, як «Основи екології», «Фізика», «Біологія», «Хімія» і інших дисциплінах шкільного циклу.

Так, наприклад, формування екологічної культури школярів на уроках хімії можна вести через різні форми й методи роботи.

Безпосередньо в курсі дисципліни розглядаються багато питань, що мають відношення до формування екологічної культури учнів. Школярі засвоюють знання про джерела й речовинах, що забруднюють навколишнє середовище, про гранично припустимі концентрації шкідливих речовин, про способи зниження забруднення навколишнього середовища відходами хімічних проведень. Діти отримують уявлення про розробку сучасних технологій виробництва, що знижують або виключають шкідливий вплив на навколишнє середовище, про залежність здоров'я людини від якості навколишнього середовища, знайомляться із проблемами безвідходного виробництва (Щербина, 2005).

Необхідно підкреслити, що дослідження проблеми взаємодії суспільства й природи повинно проводитися поетапно.

На першому етапі в школярів формуються мотиви бажання й інтересу до пізнання об'єктів і явищ живої природи й людину як природної істоти.

На другому етапі формулюються екологічні проблеми як слідство реальних протиріч між людським суспільством і живою природою.

На третьому етапі досягається усвідомлення учнями причин виникнення сучасних екологічних проблем, розглядаються шляхи їх розв'язку.

Велике значення необхідно приділити організації першої науково-дослідної роботи дітей.

Методами науково-дослідницької роботи можуть стати: моніторинг, експеримент, обробка результатів.

Дослідницька діяльність у системі екологічного виховання носить пізнавальний, виховний і практичний характер. У її процесі формуються активність і самостійність у пізнанні природи й життя, культура мислення й поведінки, розуміння свого положення в навколишньому середовищі, з'являється прагнення самому зберегти й захистити природу. При цьому як молодші, так і старші школярі виходять на інший рівень збагнення проблеми, бачать і оцінюють звичні явища з різних сторін, здобувають досвід і знання.

Як раз у такому випадку можна рекомендувати використовувати метод проєктів, що передбачає засвоєння учнями основних етапів організації творчої діяльності – від ідеї до одержання кінцевого продукту праці (Цибулько & Білецький & Бондаренко, 2020).

Так, наприклад, діти можуть вивчити й описати екологічну характеристику рідного міста (особливості географічного положення міста, стан атмосферного повітря й водних ресурсів).

Для формування й подальшого розвитку екологічної культури й свідомості можна проводити в школі, а також серед інших закладів освіти низку виховних заходів, що присвячені екологічним аспектам. Це можуть бути конкурси дизайн проєктів з озеленіння території школи, конкурси творів на тему охорони навколишнього середовища, тижні екології, екскурсії до парків, висадження дерев тощо, допомога міським тваринам (безпритульні собаки та кішки) та птахам, що зимують.

Вагомими факторами, що впливають на формування екологічної культури учнів є сфера спілкування, родина й інтереси однолітків, особисті й групові мотиви поведінки, суспільна думка, тому тут багато чого залежить саме від цілеспрямованих дій педагога.

Основними компонентами екологічної культури особистості в такому випадку повинні стати: екологічні знання, екологічне мислення, екологічно виправдане поведінка й почуття любові до природи. Становлення екологічно культурної особистості в навчально-виховному процесі відбувається за умови органічної єдності наукових знань про природних і соціальних фактори середовища з почуттєвим сприйняттям, яке будить естетичні переживання й породжує прагнення внести практичний вклад у її поліпшення.

Основною й головною формою організації екологічного виховання дітей, як і раніше, залишаються навчальні заняття. Майже кожна тема заняття містить у собі матеріал, вивчаючи який, можна впливати на емоційний стан студента. Тут усе залежить від викладача, від вибору підходів, методів і коштів навчання.

При вивченні дисципліни «природознавство» застосовуються принципи індивідуально-орієнтованого навчання, наприклад, вивчаючи тему «Охорона біосфери від забруднення» школярам пропонується скласти список заходів, які вони особисто можуть виконати для поліпшення екологічної обстановки своєї місцевості, при цьому виникає

зв'язок із близькою дітям ситуацією, із власним досвідом, спостереженнями в природі (Фасоля, 2017).

На першому занятті цієї дисципліни дітям задаються питання: Чому необхідно вивчати й знати цю дисципліну? Як ваша майбутня діяльність по даній спеціальності може вплинути на навколишнє середовище? Також доречний частково-пошуковий метод, він ґрунтується на самостійному вивченні дітьми екологічного матеріалу з періодичної печатки, телепередач і мережі Інтернет. Кожне заняття починається з висвітлення екологічних новин глобального, регіонального й локального характеру.

За такий спосіб формується вміння самостійно працювати з різноманітними джерелами інформації, аналізувати її, робити висновки. Практикується використання ІКТ (презентації, відеофільми, фотозображення).

На деяких заняттях можна застосовувати роботу в парах, групах. Наприклад у старших класах, після вивчення поняття й основних рис науково-технічного прогресу, учням пропонується розділитися на дві групи, одна група відзначає плюси, а інша мінуси науково-технічного прогресу. Учні аргументують свою точку зору, наводять приклади. У цьому випадку важлива стимулююча роль змагального пошуку для знаходження істини. Діти дискутуючи, сперечаються один з одним, і приходять у підсумку до загального висновку. Також можна і необхідно у будь якому шкільному віці використовувати ігрові технології, проводити ігри «Що? Де? Коли?», «Своя гра», «Цікава екологія» (Лабенко, 1994).

Робота, побудована подібним чином, на нашу думку, буде сприяти глибокому розумінню досліджуваного матеріалу й розвитку екологічного мислення.

Формування екологічної культури школярів здійснюється як у навчальному процесі, так у позааудиторній роботі. Її успіх з екологічного виховання у великій мірі пов'язаний з її організацією. Вона повинна викликати в дітей інтерес, захоплювати їхніми різними видами діяльності.

Для екологічних досліджень легко створити мотивацію для школярів, тому що екологічні проблеми лежать поруч і доступні огляду. При виборі теми велике значення мають соціальна, культурна, екологічна, економічна й інша значимість. Намічена ідея може бути усвідомлена тільки після розгляду в певній системі знання соціального явища, економічної проблеми і т.д.

Важливо, щоб обрана тема викликала емоційний відгук у школярів. Момент входження або занурення в тему можна здійснити в процесі перегляду відповідної презентації.

Наприклад, після дослідницької роботи «Кругообіг води в природі», школярі можуть розвинути тему й вивчити аномальні (унікальні) властивості води, потім досліджували як відрізняються водопровідна, потала снігова, водохресна види води і як вода впливає на швидкість проростання насіння, або на стан здоров'я людини (Вербицький, 2007).

Для будь якої категорії школярів необхідно, щоб знайдений спосіб розв'язання проблем проблеми носив практичний характер, мав важливе прикладне значення, був цікавий і значимо для самих відкривачів.

Все це буде сприяти посиленню міжпредметних зв'язків у загальному вихованні і глибокому усвідомленню ролі сприятливого екологічного середовища.

Отже, можна зробити висновок, що необхідність використання різних форм роботи в напрямку екологічного виховання повинно викликати посилення впливу на розвиток моральності особистості,

Формування екологічної культури вихованців сучасної школи є нагальною необхідністю сьогодення тому, що подолання екологічної кризи залежить від морального вдосконалення людини, її культури і відносин із природою та іншими людьми. І найбільшого розвитку та інтенсивності воно досягає як раз у шкільні роки. Окремо можна зазначити, що перелічені і проаналізовані форми виховної роботи сприяють формуванню таких соціально значимих якостей особистості, як екологічна свідомість, відповідальне відношення до природи й власному здоров'ю.

Список використаної літератури

1. Вербицький В. Екологічне виховання дітей: практикум для педагога ; Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. К. : [АВЕРС], 2009. 102 с. **2. Екологічне** виховання, народне оздоровлення, традиційне харчування в українській концепції національного здоров'я / В. В. Сніжко [та ін.]; НДІ українознавства Міністерства освіти і науки України. К. : НДПУ, 2007. 438 с. **3. Екологічне** виховання учнів : посіб. для вчителів / Ніжинський держ. педагогічний ун-т ім. Миколи Гоголя ; уклад. П. М. Щербань [та ін.] ; ред. П. М. Щербань. Ніжин : НДПУ, 2003. 238 с. **4. Колесник М. О.** Екологічне виховання учнів на засадах «глибинної екології» в процесі вивчення біології : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Колесник Марина Олександрівна ; Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2003. 220 арк. **5. Лабенко О. В.** Екологічне виховання учнів у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу: (на матеріалі ІХ класу) : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Лабенко Олександр Віталійович ; Український педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 1994. 182 с. **6. Лозовська І. М.** Екологічне виховання старшокласників у процесі профільного навчання в ліцеї-інтернаті : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Лозовська Ірина Миколаївна ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2018. 20 с. **7. Науменко Т. С.** Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторської казки : дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / Науменко Тетяна Сергіївна; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Інститут педагогіки та психології. К., 2008. 232 арк. **8. Фасоля О. І.** Екологічне виховання старшокласників загальноосвітніх шкіл сільської місцевості у процесі профільного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук :

13.00.07 / Фасоля Олег Іванович; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2017. 20 с. **9. Цибулько Л. Г., Білецький О. А., Бондаренко Є. О.** Організація і зміст гурткової роботи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. №5 (336). С. 176–184. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-5\(336\)-176-183](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-5(336)-176-183). **10. Щербина А. П.** Екологічне виховання на уроках хімії та в позакласній роботі : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2005. 84 с.

References

- 1. Verbytskyi, V.** (2009). *Ekolohichne vykhovannia ditei: praktykum dlia pedahoha* [Ecological education of children: a workshop for a teacher]. K.: [AVERS] [in Ukrainian].
- 2. Snizhko, V. V.** et al. (2007). *Ekolohichne vykhovannia, narodne ozdorovlennia, tradytsiine kharchuvannia v ukrainskii kontseptsii natsionalnoho zdorovia* [Ecological education, public health, traditional food in the Ukrainian concept of national health]. K.: NDIU [in Ukrainian].
- 3. Shcherban, P. M.** (Eds.). (2003). *Ekolohichne vykhovannia uchniv* [Ecological education of students]. Nizhyn: NDPU [in Ukrainian].
- 4. Kolesnyk, M. O.** (2003). *Ekolohichne vykhovannia uchniv na zasadakh «hlybynoi ekolohii» v protsesi vyvchennia biolohii* [Ecological education of students on the basis of «deep ecology» in the process of studying biology]. *Candidate's thesis*. Chernihiv [in Ukrainian].
- 5. Labenko, O. V.** (1994). *Ekolohichne vykhovannia uchniv u protsesi vyvchennia dystsyplin humanitarnoho tsyklu: (na materiali IX klasu)* [Ecological education of students in the process of studying disciplines of the humanities cycle: (on the material of IX class)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- 6. Lozovska, I. M.** (2018). *Ekolohichne vykhovannia starshoklasnykiv u protsesi profilnoho navchannia v litsei-internati* [Ecological education of high school students in the process of specialized education in the boarding lyceum]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].
- 7. Naumenko, T. S.** (2008). *Ekolohichne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy avtorskoi kazky* [Ecological education of children of senior preschool age by means of an author's fairy tale]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- 8. Fasolia, O. I.** (2017). *Ekolohichne vykhovannia starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil silskoi mistsevosti u protsesi profilnoho navchannia* [Ecological education of high school students in rural areas in the process of specialized education]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].
- 9. Tsybulko, L. H., Biletskyi, O. A., & Bondarenko, Y. O.** (2020). *Orhanizatsiia i zmist hurtkovoi roboty* [Organization and content of group work]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, 5(336), 176-184. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-5\(336\)-176-183](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-5(336)-176-183) [in Ukrainian].
- 10. Shcherbyna, A. P.** (2005). *Ekolohichne vykhovannia na urokakh khimii ta v pozaklasnii roboti* [Environmental education in chemistry lessons and extracurricular activities]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

Білецький О. А., Юрченко М. М. Шляхи екологічного виховання в шкільному освітньому процесі

У статті робиться спроба схарактеризувати основні форми і напрями роботи у екологічному вихованні школярів. Мета і завдання статті обумовлені катастрофічним станом оточуючого середовища з одного боку, і безпосередньою байдужістю основної маси сучасного суспільства до екології в цілому.

Авторами схарактеризовано основні напрямки роботи щодо формування екологічної культури і свідомості у школярів.

За основу було взято і запропоновано концепцію «Нової Української школи», в якій підкреслюється важливість міжпредметних зв'язків шкільних дисциплін і формування основних компетентностей у сучасних дітей. Так, авторами наводяться приклади, як за допомогою природничих початкових дисциплін можна впливати і на екологічну свідомість дітей, тим самим розширюючи їх світогляд, та привчаючи до раціоналістичного аналізу і співставлення фактів.

В дослідженні обґрунтовано етапність формування екологічного виховання через навчальні заняття і дослідницьку діяльність школярів від створення мотивації бажання знайомитися із довколишнім середовищем до усвідомлення учнями причин і наслідків сучасних екологічних проблем, свідомого ставлення і пошуку шляхів їх вирішення.

Не розділяючи навчальну діяльність і елементи екологічного виховання, вчителі матимуть змогу сприяти глибокому усвідомленню у школярів ролі сприятливого екологічного середовища. А формування екологічної свідомості у школярів сприятиме їх відповідальному відношенню і до власного здоров'я.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна свідомість, споживач, міжпредметні зв'язки, навчальна діяльність.

Белецкий А. А., Юрченко М. Н. Пути экологического воспитания в школьном образовательном процессе

В статье делается попытка охарактеризовать основные формы и направления работы в экологическом воспитании школьников. Цель и задачи статьи обусловлены катастрофическим состоянием окружающей среды с одной стороны, и непосредственным равнодушием основной массы современного общества к экологии в целом.

Авторами дана характеристика основных направлений работы по формированию экологической культуры и сознания у школьников.

За основу было взято и предложена концепция «Новой Украинской школы», в которой подчеркивается важность межпредметных связей школьных дисциплин и формирования основных компетентностей у современных детей. Так, авторами приводятся примеры, как с помощью естественных учебных дисциплин можно влиять и на экологическое сознание детей, тем самым расширяя их кругозор, приучая к рационалистическому анализу и сопоставлению фактов.

В исследовании обоснована этапность формирования экологического воспитания через учебные занятия и исследовательскую деятельность школьников от создания мотивации и желания знакомиться с окружающей средой до осознания учащимися причин и последствий экологических проблем, поиска путей их решения.

Не разделяя учебную деятельность и элементы экологического воспитания, учителя смогут способствовать глубокому осознанию школьников в роли благоприятной экологической среды. А формирование экологического сознания у школьников будет способствовать их ответственному отношению и к собственному здоровью.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое сознание, потребитель, межпредметные связи, учебная деятельность.

Biletskyi A., Yurchenko M. Ways of Environmental Education in the School Educational Process

The article attempts to characterize the main forms and directions of work in the environmental education of schoolchildren. The purpose and objectives of the article are due to the catastrophic state of the environment on the one hand, and the direct indifference of the majority of modern society to the environment as a whole.

The authors describe the main directions of work on the formation of ecological culture and consciousness among schoolchildren.

The concept of the «New Ukrainian School» was taken as a basis and proposed, which emphasizes the importance of interdisciplinary connections of school disciplines and the formation of basic competencies in modern children. So, the authors give examples of how with the help of natural educational disciplines it is possible to influence the ecological consciousness of children, thereby expanding their horizons, and teaching them to rationalistic analysis and comparison of facts.

The study substantiates the stages of the formation of environmental education through educational classes and research activities of schoolchildren from creating motivation to get acquainted with the surrounding environment to students' awareness of the causes and consequences of environmental problems, conscious attitude and finding ways to solve them.

Without separating educational activities and elements of environmental education, teachers will be able to promote a deep awareness of students in the role of a favorable environmental environment. And the formation of ecological consciousness among schoolchildren will contribute to their responsible attitude to their own health.

Key words: ecological education, ecological consciousness, consumer, interdisciplinary connections, educational activity.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Омельченко С. О.